СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РИЗИКИ ПАТЕРНАЛІСТСЬКОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕФОРМ

ВІТАЛІЙ МАЛІМОН, кандидат наук з державного управління, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (м. Івано-Франківськ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-18

Вступ. Війна змінює не лише масштаб соціальних потреб, а й характер взаємодії громадян із державою. Війна змінює не лише масштаб соціальних потреб, а й характер взаємодії громадян із державою. У повоєнній Україні необхідно буде одночасно забезпечувати соціальний захист постраждалих від війни груп населення та відновлювати економічну активність. За таких умов дихотомія «більше держави — менше держави» є надто спрощеною. Важливішим є питання, які форми підтримки забезпечують належний соціальний захист, не створюючи водночас правил, що послаблюють стимули до економічної самостійності там, де її відновлення об'єктивно можливе.

Y. Chaliuk розглядає оборонну спроможність і соціальний захист як взаємопов'язані складові функціонування держави в умовах війни та відновлення [1, p. 95]. Для нашого дослідження це означає, що соціальну політику слід оцінювати з урахуванням ресурсних можливостей держави, стану економіки та безпекових обмежень. Визначальним є не саме розширення соціальних зобов'язань, а їхня інституційна конструкція та можливі довгострокові наслідки.

Неоднорідність суспільних реакцій на війну підтверджують J. Frizell, V. Muliavka, H. Obinger та C. Schmitt. За результатами ймовірнісного телефонного опитування 1001 дорослого в Україні у березні 2023 р. близькість до воєнного насильства була пов'язана з вищим рівнем загальнонаціональної солідарності, тоді як погіршення матеріального становища — з більшою підтримкою соціальних видатків [2, p. 1257–1258]. Ці результати не дають підстав ототожнювати посилення попиту на державну підтримку з патерналістськими установками. Вони радше свідчать про різне походження соціальних очікувань. Тому ризик патерналістської залежності доцільно пов'язувати не зі зростанням потреби в допомозі, а з правилами, за якими тимчасова підтримка може набувати стійкого інституційного характеру.

Мета та **завдання дослідження.** Метою дослідження є обґрунтування праксеологічних орієнтирів реформування соціальної держави в умовах повоєнного відновлення України, які поєднували б належний соціальний захист зі збереженням стимулів до економічної активності та відновлення самостійності людини.

Завдання дослідження: уточнити зміст ризику патерналістської залежності; визначити можливості застосування праксеологічного підходу до оцінювання соціальних програм; обґрунтувати диференціацію форм соціальної підтримки залежно від характеру й тривалості потреби; запропонувати авторські орієнтири оцінювання їх результативності.

Результати дослідження та їх обговорення. Вихідним положенням праксеології Ludwig von Mises є розуміння людської дії як цілеспрямованої: людина обирає доступні засоби відповідно до очікуваного результату [3, p. 11]. У цьому дослідженні такий підхід використовується не як готова модель соціальної політики, а як аналітична рамка: соціальну програму доцільно оцінювати не лише

за задекларованими цілями, а й за тим, які стимули й варіанти поведінки формують установлені нею правила.

На цій основі *ризик патерналістської залежності* трактуємо як імовірність формування таких інституційних умов, за яких для людини, спроможної відновити економічну самостійність, тривале перебування в системі підтримки стає вигіднішим або менш ризикованим, ніж вихід із неї. Йдеться не про особисті якості одержувача допомоги, а про властивості самої системи. Для повоєнної України це означає необхідність розрізняти кризову підтримку та механізми, які мають діяти після стабілізації становища.

У праці *Bureaucracy* Ludwig von Mises розмежовує управління, орієнтоване на прибуток і збиток, та бюрократичне управління, підпорядковане встановленим правилам [4, p. 45]. У межах нашого дослідження це дає підстави наголосити: дотримання процедур не тотожне соціальному результату. Кількість виплат, опрацьованих звернень чи використаних бюджетних коштів характеризує адміністративну діяльність, але не показує, чи зменшився соціальний ризик і чи відновилася спроможність людини до самозабезпечення. Це авторська інтерпретація, а не безпосередня теза Мізеса.

Практичне значення такого підходу посилюється українським контекстом. У OECD Economic Surveys: Ukraine 2025 дефіцит робочої сили пов'язується, зокрема, з мобілізацією та масштабним переміщенням населення; OECD також наголошує на поєднанні соціального захисту з участю в ринку праці, підвищенням кваліфікації та поверненням ветеранів до професійного й суспільного життя [5, p. 13]. Це актуалізує диференціацію підтримки не лише за фактом потреби, а й за її характером, тривалістю та можливістю відновлення самостійності.

З огляду на різну природу соціальних ризиків пропонуємо *трирежимну модель повоєнної соціальної підтримки*,

у якій форма державного втручання визначається характером і тривалістю потреби.

Гарантійно-захисний режим доцільний для тривалих або незворотних ризиків, коли можливості людини до самозабезпечення істотно обмежені. У цьому разі ключовими є достатність, доступність і передбачуваність підтримки.

Відновлювально-перехідний режим орієнтований на значні, але потенційно тимчасові втрати, пов'язані, зокрема, з безробіттям, вимушеним переміщенням, поверненням до цивільного життя після військової служби чи потребою у перекваліфікації. Його завдання полягає не лише в компенсації втрат, а й у створенні умов для поступового відновлення самостійності.

Режим сприяння економічній активності стосується ситуацій, коли основною проблемою є вже не гострий соціальний ризик, а бар'єри до зайнятості, професійної реалізації чи підприємницької діяльності. Тут пріоритет зміщується до навчання, працевлаштування, підтримки самозайнятості, розширення вибору послуг і конкуренції за їхню якість.

Межі між цими режимами не є жорсткими. Стан здоров'я, сімейні обставини, місце проживання та доступність роботи можуть істотно змінювати траєкторію відновлення. Тому модель передбачає не автоматичне переведення між категоріями, а періодичну оцінку потреби, її тривалості та потенціалу людини до відновлення самостійності.

Окремим ризиком є різкий розрив між соціальною допомогою та самостійним доходом. Якщо навіть незначне збільшення офіційного заробітку спричиняє суттєве скорочення підтримки, інституційні правила потенційно можуть знижувати економічну віддачу від додаткової праці [5, p. 55]. У межах цієї роботи це розглядається як теоретично можливий ефект,

а не як доведена характеристика конкретних українських програм. Його реальні масштаби потребують окремої емпіричної перевірки.

Для попереднього аналізу таких програм пропонуємо *праксеологічну матрицю оцінювання*, яка передбачає відповіді на п'ять питань: який соціальний ризик має зменшити програма; які стимули створюють її правила; чи зберігається для людини вигода від зростання трудового доходу; чи передбачений безпечний вихід із підтримки там, де це можливо; за яким результатом для одержувача визначається успішність програми. Критерії мають відрізнятися залежно від її призначення: для гарантійної підтримки результатом може бути стабільність доходу й доступ до необхідних послуг, для перехідної — відновлення життєвої та професійної спроможності, для підтримки економічної активності — повернення до зайнятості, збільшення легального доходу або формування сталого джерела самозабезпечення.

У запропонованій моделі механізм «прибуток – збитки» не розглядається як універсальний критерій базових соціальних гарантій; у сегментах, де можливі конкуренція та вибір постачальника, він може слугувати додатковим сигналом ефективності поряд із показниками якості та результату для одержувача.

Висновки. Повоєнна соціальна політика України має враховувати різну природу соціальних ризиків і відповідно диференціювати форми підтримки. Ризик патерналістської залежності доцільно пов'язувати не з самим фактом отримання допомоги, а з інституційними правилами, які можуть ускладнювати повернення до економічної самостійності там, де воно об'єктивно можливе.

Запропонована трирежимна модель розмежовує гарантований захист тривалих потреб, перехідну підтримку в період відновлення та інструменти сприяння

економічній активності. Праксеологічна матриця доповнює її, орієнтуючи оцінювання соціальних програм не лише на адміністративні показники, а й на створювані стимули та фактичні результати для одержувача.

Праксеологічний орієнтир реформи вбачаємо не в скороченні соціальних зобов'язань держави як самоцілі, а в узгодженні способу підтримки з характером ризику: стабільні гарантії — для тривалих потреб, перехідна підтримка — для відновлення спроможності, інструменти сприяння економічній активності — для повернення до праці та економічної самостійності. Такий підхід дає змогу поєднати соціальний захист, особисту відповідальність і економічні стимули у повоєнному відновленні України.

Список використаної літератури:

1. Chaliuk, Y. "War State" and "Welfare State" Symbiosis in the Post-War Reconstruction of Ukraine. *Economics and Education*. 2023. Vol. 8, No. 4. P. 95–104. DOI: https://doi.org/10.30525/2500-946X/2023-4-16

2. Frizell, J., Muliavka, V., Obinger, H., Schmitt, C. War, solidarity and welfare attitudes: Survey evidence from the war in Ukraine. *Journal of European Public Policy*. 2026. Vol. 33, No. 5. P. 1257–1285. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2025.2463640

3. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 1999. URL: https://mises.org/library/book/human-action (дата звернення: 14.09.2026).

4. Mises, L. von. Bureaucracy. New Haven: Yale University Press, 1944. 125 p. URL: https://mises.org/library/book/bureaucracy (дата звернення: 14.09.2026).

5. OECD. *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*. Paris: OECD Publishing, 2025. 130 p. DOI: https://doi.org/10.1787/940cee85-en